

לעילוי נשמת
א"מ ר' משה בן נפתלי הכ"מ
שבחייו שמח על כל מה שהבאתי לדפוס
כדי לעודד אותי בתלמוד תורה
תנצב"ה

מרא קמא בקרקעות

א. הדרא ארעא והדרי פירי: יחודו של חזקת מרא קמא

א) איתא בגמ' (ל.ג.), "ההוא דאמר ליה לחבריה: מאי בעית בהאי ארעא? אמר ליה: מינך זבני ואכלתיה שני חזקה, אזל אייתי סהדי דאכלה תרתי שני; אמר רב נחמן: הדרא ארעא והדרי פירי." ופירש הרשב"ם שמכיון שאין לו ראייה משטר או מעדים שקנה הקרקע חוזר למרא קמא ומה שעדים מעידים שאכל פירות שנתים אלו מחויב לשלם דמי פירות שאכל ג"כ.

ואליבא דרשב"ם בהמשך הסוגיא מחלקים בין דינו של רב זביד שמי שטוען שקנה השדה ולכן יורד ואוכל מפירותיה שמחזיר הפירות אם אינו מצליח להביא ראייה למה שטוען שקנה הקרקע, ובין מי שיוורד לאכול בשדה חבירו בטענת לפירות ירדתי כדין אריס שנאמן על מה שאכל קודם שמערער חבירו עליו, אפי' אם אין לו ראייה לזכיותו כאריס ולפירות שאכל. ומה שמאמינים למי שטוען לפירות ירדתי הוא משום שאומרים דלא חציף איניש לירד לתוך שדה חבירו ולאכול פירותיו. ומכיון שאין שוכרים אריסין ע"י ראיות דשטרות ועדים, מה שאין בידו ראייה עכשיו אינו מעלה ריעותא באומדנא דלא חציף איניש לאכול פירותיו של חבירו.

אך מצד שני, מי שטוען שקנה קרקע חבירו וחבירו המ"ק מכחישו, מה שאין לו ראייה בידו לקנינו מכחיש מה שיש אומדנא דלא חציף איניש ומוציאים הקרקע מתחת ידו ומחזירים אותה למרא קמא, ואינו נחשב כמוציא מחבירו שעליו להביא ראייה לקנינו. וצריכים לבאר למה נותנים למ"ק להוציא קרקע מתחת יד הנכנס לשם מכיון שחסר לו למוחזק ראיתו.

(ב) ומדברי רבינו גרשום משמע שרב זביד חולק על רב נחמן (לעומת מה שהרשב"ם מדגיש שרב זביד מילתא באנפי נפשיה הוא), וסבר שאפי' בנדון דידן שטוען שקנה הקרקע ואין לו עדים או שטר לראיה שמחזיר הקרקע אבל אינו מחזיר הפירות, שאצל הפירות יש לו לומר דלא חציף איניש לאכול פירותיו של חבירו, משא"כ אצל קרקע עצמה אין לומר כן מכיון שמה שאין לו ראיה לקנינו מכחיש ראיתו של לא חציף איניש, כלומר שסבר הדרא ארעא ולא הדרי פירי. (ואפשר שנחלקו רב זביד ורב נחמן אם מה שמחזירים הקרקע מחייב להחזיר הפירות דומה למחלוקת רב חסדא ורבא ואביי (לג.) אצל קריביה דרב אידי בר אבין.)

גם התוס' (ד"ה אי הכי) ביאר שהסוגיא דנה בשאלה למה צריך להחזיר הפירות שכבר אכל הלא אצלם יש אומדנא שלא חציף איניש ואם הם מצוים תחת ידו יש לומר ג"כ חזקה שכל מה שתחת ידו של אדם שלו הוא, והסיקה הסוגיא שמה שטוען שיש לו פירות משום קנינו בקרקע, על טענה זו שוב מכחיש מה שאין לו ראיה על קנין השדה למה שיש לו אומדנא וחזקת מטלטלין על הפירות.

(ג) יוצא אליבא דתוס' היה ס"ד בסוגיא לחלק בין פירות ובין השדה שממנה ליקטן ולזכות את המוחזק בפירות אעפ"י שמוציאים הקרקע מידו, ומסקנת הסוגיא היא שהפירות נגרות אחר דינו של השדה. ולרבינו גרשום נחלקו האמוראים לדינא אם נגררים הפירות אחר דין שדה שממנו ליקטן. ולרשב"ם בכלל לא ס"ד לחלק בנדון דידן כשיש עדים שאכל פירות אלו, בין פירות והשדה שממנו ליקטן. ולולא מה שתלה הוא זכויותו בפירות על זכויותו בשדה היינו מזכים לו הפירות מטעם לא חציף איניש משא"כ אצל שדה עצמו.

ויותר מזה כתב הרשב"ם שאפי' תלה זכויותו בפירות על זכויותו בשדה, אבל אין לנו ראיה שאכלן חוץ מהודאת פיו מזכים לו הפירות שכבר אכל למרות שמוציאים ממנו השדה מטעם שלעולם לא נכנס בדין, וז"ל, "אבל אי ליכא סהדי דאכלינהו לפירי אלא בהודאת פיו והוא טעין דזבנתיה מינך ואכלתינהו לפירי דארעא ופירי דידי נינהו ארעא כיון דלית ליה ראיה בשטר ולא עדי חזקה הדרא למרה וחייב שבועת היסת על הפירות דזבנינהו מיניה דמיגו דמצי אמר לא אכלתי פירות כי אם מעט כגון עייל כורא ואפיק טפי מכורא דבהכי הוה חזקה כדלקמן כי אמר אכלי טובא ודידי אכלי מהימן דאין כאן מה לי לשקר במקום עדים שאין ידוע אם לקח קרקע זו מבעליה אם לא אלא לפי

שאבד שטרו בתוך ג' שנים מפסיד". והרי לא אומרים מיגו להוציא אלא בע"כ מוחזק הוא על הפירות שאכל, ברם לגבי הקרקע שממנו ליקטן הלא מוציאים ממנו ומחזירים למ"ק. והדבר טעון ביאור.

ד) כשהרמב"ם מביא סוגין להלכה מגדיר ומדגיש שאומדנא זו דלא חציף אינש מחזיק חזקת מטלטלין של המוחזק בפירות אבל אינו מועיל להוציא קרקע מהמ"ק ולהחזיקו ביד מי שירד לתוכו וז"ל (טוען ונטען פ"ט ה"ו), "היורד לשדה חברו ואכל פירותיה שנה או שנתים והבעלים טוענין שזה ירד שלא ברשות וגזלן הוא ואכל והרי העדים שאכל והיורד אומר ברשותך ירדתי לאכול פירותיה, הרי זה האוכל נאמן ונשבע היסת על כך חזקה היא שאין אדם מעיז פניו ואוכל פירות שאינן שלו, אע"פ שהקרקע בחזקת בעליהן אין הפירות בחזקת הבעלים, שאין אדם מוכר פירות שדהו בשטר כדי שנאמר לזה שאכל הבא שטרך, ואין צריך לומר שאם אכל פירותיה שנים רבות שמתוך שיכול לומר לקוחה היא בידי נאמן לומר לפירות ירדתי וישבע היסת."

ה) והנה סוגין ראייה נאמנת ליסוד של דין חזקת ג' שנים, שלמי שנכנס לתוך שדה של חברו אין לו דין מוחזק כעין שיש אצל מטלטלים אם מערער עליו המ"ק, לא מטעם שנמצא תחת שליטתו והיה מקום לדמותו למה שאומרים אצל מטלטלין שכל מה שתחת ידו נחשב כשלו, ולא מטעם דלא חציף אינש להשתמש בשל חברו, ואצל קרקעות על זה שנכנס ומשתמש בשדה עליו להביא ראייה נגד המ"ק, ולמרא קמא דינו כמוחזק. אמנם בטעם החזקה דמרא קמא וגדרו נראה שנחלקו הראשונים.

ו) ועוד צריכים לישיב מה שיש להורות למעשה שפירות שאכל אינו חייב להחזיר והקרקע חייב להחזיר ולעתיד לבא אסור לו לאכול. הרי אם יש לו נאמנות מטעם דלא חציף אינש ונאמן לגבי הפירות שאכל למה לא להאמינו לגבי השדה, ולכאורה פסק ב"ד סותר עצמו. וכעין זה העלה הקובץ שיעורים (סי' קמד) ע"ש בדבריו.

ב. אחוי שטרך : ביאור הרשב"ם והרשב"א בתוקף חזקת מרא קמא

א) איתא בגמ' (לג:), "אי הכי [דאמרינן דלא חציף אינש למיכל פירי דלאו דיליה ולכן נאמן אדם לומר שאילנות מסוימות שייכות לו], ארעא נמי! ארעא, אמרינן ליה: אחוי שטרך. אי הכי, פירי נמי! שטרא לפירי לא עבדי אינשי".

ועי' ברשב"א (ד"ה אי הכי ארעא נמי) שהביא מחלוקת הראשונים בביאור שו"ט הסוגיא, "תימה ארעא הוה ליה כלהבא ועל כרחין אפי' בפירי דלהבא אינו נאמן וכמו שפי' ר"ש ז"ל, וי"ל דה"ק אפי' טעין דלארעא נחית וזבינא ליה מיניה יהא נאמן מיהא לגבי פירי דאכל, מהאי טעמא דלא חציף איניש ותיהדר ארעא בלא פירי, ואינו מחוור דאין הלשון הולמו, ויש מפרשים דארעא ממש קאמר והרי היא כפירות דאכל כיון דנחת לה וקאי בגוה, ופרקינן דארעא ריעא טענתיה כי לא נקיט שטרא דתלת שנין מיזדהר איניש בשטריה :

(ב) ומלשון הרשב"ם בסוגין משמע שסובר כלשון השני של הרשב"א, שקו' הסוגיא אינה רק על הפירות אלא גם על הקרקע גופא וצריכים לבאר למה לא סומכים על מה שמשתמש בקרקע לזכות לו הקרקע ממה דאמרינן לא חציף איניש לרדת להשתמש בקרקע שאינו שלו.

ולשיטה זו מבואר שבסוגיא דנים למה לחלק בין חזקת מטלטלין שזוכה בהן מטעם דלא חציף איניש להשתמש במטלטלין של אחר אם אינן שלו לבין מי שמשתמש בקרקע חבירו שלא אומרים שזוכה בקרקע עד שיביא ראיה. ומבארת הסוגיא שמה שאין למוחזק שטר או עדים להעיד עליו שקנה הקרקע מכחיש טענתו או ראיתו שנמצא משתמש בתוך שדה חבירו, משא"כ אצל פירות שכרגיל לא מוכרים ע"י שטר ומה שאין לו שטר אינו מכחיש האומדנא דלא חציף איניש.

(ג) ברם התוס' והריטב"א נקטו כשיטה הראשונה שדחתה הרשב"א, שהסוגיא לא דנה על מה שלא אומרים לא חציף איניש אצל קרקעות ולמה אין מוחזקות אצל קרקעות, שהרי בכלל לא ס"ד לומר שיש חזקה זו אצל קרקעות שאילו היה כן היינו מוכרחים לומר שסומכים על זה לעת"ל, דבר שברור שאינו כן שאנו מזכים למרא קמא אצל קרקעות לעומת מי שירד לשדה חבירו. וביארו שעלה בסוגיא לסמוך על חזקה זו לגבי פירות בלבד.

וז"ל הריטב"א (לג:), "אלא הכי פירושו דכי טעין טענת ארעא נמי יהא נאמן לגבי הפירות ואפילו כשאכל בעדים ואמאי אמרינן דהדרא ארעא והדרא פירי, ופרקינן דארעא איכא חזקה אחריתא כנגדו דאמרינן ליה אחוי שטרך, ופרכינן א"ה כי טעין נמי שירד לפירות נימא ליה הכי דקס"ד דמאן דנחית לפירי עביד מיניה שטרא, ופרקינן דשטרא לפירי לא עבדי אינשי, וכן פירש הר"י ז"ל."

(ד) וא"כ נחלקו הראשונים בביאור עדיפותו של המרא קמא בקרקעות ותוקף חזקתו. אליבא דרשב"ם ורשב"א תוקפו של המ"ק שמה שאין ראיה ביד המוחזק מחליש חזקתו של המוחזק ומחזק חזקתו של המ"ק.

אמנם אליבא דתוס' והריטב"א הרי בכלל לא עלה על הדעת שיש לזכות הקרקע למוחזק ולהוציא מהמרא קמא, ואפי' מטעם לא חציף אינש. וא"כ עדיין צריכים לדון למה לחלק בין מרא קמא דמטלטלין ומרא קמא דקרקעות.

(ה) וראיה לדברינו שנחלקו הראשונים בגדר דין מרא קמא ודין אחוי שטרך ממה שנחלקו בביאור למה לא מהני טענת אחוי שטרך להחזיק פירות הקרקע בידו מכאן ולהבא. רשב"ם ביאר שחז"ל תקנו שלא יהא נאמן, שלו היינו מאמינים לכל מי שיוורד לתוך שדה חברו ואוכל פירותיה בטענה שהוא ארוס למרות ערעור בעל הקרקע, לא שבקת חיי לכל בריה. הרי מעיקר הדין נאמן הוא שהרי לא חציף אינש מדין אנן סהדי או אומדנא ואינו מוכחש בכלל לגבי הפירות ממה שחסר שטרו.

ברם התוס' והריטב"א מסבירים שמה דלא חציף אינש מועיל להחזיק ולא להוציא. ומזה רואים שחזקתו הן אצל הפירות והן בקרקע אינו בנויה על מה דלא חציף. וכן ביאר הגר"א (ריש סי' קלז) שלכן נשבע שבועת היסת שמה דלא חציף מועיל בצירוף מוחזקות.

(ו) ישוב קר' הנ"ל אליבא דרשב"ם ורשב"א: ומה שעדיין יש לעמוד על זה שפסקי ב"ד נוטלים החבל משני צדיו שאעפ"י שטוען זה שנמצא בתוך השדה שזוכה בפירות מטעם זכותו בקרקע שקנה מהמ"ק ואין שום ראייה בידו, יצא לדינא שמוציאים השדה מתחת ידו ומחזירים למ"ק אבל הפירות נשארים בידו כמוחזק במטלטלים שלא חציף אינש אם לא שנקנים לו.

ועי' ברשב"ם שעמד על זה וביאור שפסקי דינים אלו כולם הוראות והנהגות בפרשה של ספקות בדיני ממונות כעין פרשה של ספקות באיסורין כגון ספקא דאור' לחומרא, או העמד דבר על חזקתו וכיו"ב. וז"ל הרשב"ם (ד"ה והדרי פירי), "אבל אי ליכא סהדי דאכלינהו לפירי אלא בהודאת פיו והוא טעין דזבנתיה מינך ואכלתינהו לפירי דארעא ופירי דידי נינהו ארעא כיון דלית ליה ראייה בשטר ולא עדי חזקה הדרא למרה וחייב שבועת היסת על הפירות דזבננהו מיניה דמיגו דמצי אמר לא אכלתי פירות כי אם מעט כגון עייל כורא ואפיק טפי מכורא דבהכי הוה חזקה כדלקמן כי אמר אכלי טובא ודידי אכלי מהימן דאין כאן מה לי לשקר במקום עדים שאין ידוע אם לקח קרקע זו מבעליה אם לא אלא לפי שאבד שטרו בתוך ג' שנים מפסיד ולא דמי להא דאביי ורבא דפליגי עליה דרב חסדא לעיל [וסובר שדין הפירות תלוי על דין הקרקע ונגרר אחריהן], דהתם כיון דאיחברירא מילתא דרב אידי קרוב טפי הרי נודע שאין לו חלק בקרקע ופירות שאכל שלא כדין אכל ואפי' בהודאת פיו ליחייב."

הרי מבאר לן שאם לא ברור לנו מי הבעל שלא הודה אחד מהן ולא הביא לנו ראיה ברורה אז אפשר לפסוק פסקים שנראים כסותרים ולזכות מוחזק בפירות מטעם ספק ולהוציא השדה מיד אותו מוחזק שמוחזקות שלו חלשה וחזקת מ"ק נשאת בתוקפו. משא"כ כשפוסקים מתוך ראיות או הודאות אז הב"ד פוסק מטעם הבנתן במציאות ובתורה, וא"כ בה צריכים שפסקי ב"ד יהיו עולים בקנה אחד ומשולבים זב"ז.

ג. נכסי דבי בר סיסין: מחלוקת רבא ור"נ בתוקף חזקת מרא קמא

(א) איתא בגמ' (ל.), "דא"ל לחבריה: כל נכסי דבי בר סיסין מזבינא לך, הואי ההיא ארעא דהוה מיקרי דבי בר סיסין, אמר ליה: הא לאו דבי בר סיסין היא, ואיקרוייה הוא דמיקריא דבי בר סיסין; אתו לקמיה דרב נחמן, אוקמא בידא דלוקח. א"ל רבא: דינא הכי? המוציא מחבירו עליו הראיה. קשיא דרבא אדרבא, קשיא דרב נחמן אדרב נחמן! דרבא אדרבא לא קשיא: התם מוכר קאי בנכסיה, הכא לוקח קאי בניכסיה; דרב נחמן אדרב נחמן נמי לא קשיא: כיון דאמר ליה דבי בר סיסין ומיקריא דבי בר סיסין, עליה דידיה רמיא לגלויי דלאו דבי בר סיסין היא, אבל הכא לא יהא אלא דנקיט שטרא, מי לא אמרינן ליה: קיים שטרך."

ועי' ברשב"ם שביאר שרבא סובר שמוקמינן השדה ברשות המוחזק וכאן המוכר הוא המוחזק לעומת דין דשכוני גוואי שהלוקח הוי מוחזק, וא"כ לרבא פוסקים הממע"ה אצל קרקעות ומי שנמצא שהשדה תחת ידו נחשב כמוחזק דומה למטלטלין. ורב נחמן סובר שמוציאים מיד המוכר מכיון שאנן סהדי שנקראות קרקעות דבר סיסין וכלולים בשטר שנמצא ביד הלוקח ולכן מוקמינן בידו, כלומר שזה דין מיוחד שמוציאים מהמ"ק מטעם שמפרשים השטר שבידו ע"פ רוב בנ"א והוי ראיה בידו, משא"כ בדין שכוני גוואי שסובר ר"נ שעל הלוקח שמוחזק בו להביא ראיה מאחר שהמ"ק מערער "על החזקה שאינה חזקה צריך זה [המוחזק] להביא עדים שחזקתו גמורה". וביאור הדבר לשיטת הרשב"ם שמאחר שאין לו שטר, מוכחשת זכות תפיסתו וחזקתו ממה שנמצא הקרקע תחת ידו, אמנם דין בר סיסין דין אחר לגמרי שעדיין נמצא תחת ידי המ"ק ושטר נמצא ביד הלוקח ופירושו ע"פ רוב בנ"א מוכיח בראיה ברורה ומזכה הקרקע ללוקח.

וא"כ רבא סובר שאומרים הממע"ה אצל קרקע ומי שנמצא שהקרקע תחת ידו, נחשב כמוחזק והעומד כנגדו צריך להביא ראיה. אמנם לר"נ שקי"ל

כשיטתו סובר שעל המוחזק להביא ראיה מאחר שהמ"ק מערער על תפיסת המוחזק, ולכן בשכונני גוואי שהיה ספק בראית המוחזק עליו להביא ראיה ולא המ"ק אבל בנכסי בר סיסין שהיה ראיה למוחזק ומה שיש ספק בראיתו יש אנן סהדי שאין כאן ספק, על המ"ק להביא ראיה לערעורו.

כלומר אילו לא היה אנן סהדי לחזק ראיתו של המוחזק, ר"נ היה מודה לרבא להניח הקרקע ביד המ"ק, אבל לא מטעמו של רבא שהמ"ק מוחזק הוא בקרקע, אלא מטעם דידי' שעל הלוקח להביא ראיה נגד המ"ק.

וכן מצינו בהדיא בדברי היד רמ"ה (אות לא), וז"ל, "שמבאר שהתופס קרקע אליבא דר"נ צריך להביא ראיה לתפיסתו, ולכאורה על נקודה זו נחלקו רבא ור"נ.

ד. שיטות הראשונים בביאור שיטת ר' נחמן

(א) ולכאורה הראשונים יבארו כל אחד כשיטתו, שרשב"ם והרשב"א יבארו שמאחר שיש לו להביא ראיתו מהשטר אם אינו יכול צריך להביא ראיה לתפיסתו וממילא חזקתו של המ"ק עדיפה מתופס שהוכחשה חזקתו. והתוס' והריטב"א יבארו שיטת ר"נ שכן דינו של קרקע שיד מ"ק על עליונה ואינו יוצא מחזקתו מבלי ראיה ברורה ביד אחר, ומוחזקותו אינה מוציאה מיד המ"ק.

(ב) לשון הטור משמע שסובר כתוס' והריטב"א. וז"ל הטור (חור"מ סי' קמ), "אע"פ שאדם נאמן לטעון על המטלטלין שבידו לקוחין הן בידי קרקע בחזקת בעליה עומדת שקרקע הידוע לראובן בעדים שיודעין שהיה בחזקתו אפילו יום אחד והוא עתה בחזקת שמעון ומחזיק בו ואוכל פירותיו וטוען שלקחו וראובן מערער עליו לומר שהיא גזולה בידו נאמן וישבע ונוטל את שלו".

(ג) וכן משמע מלשון הרמב"ם (הל' טוען ונטען פ"ט ה"ו): "מי שלקח קרדום ואמר הריני הולך לגזור דקלו של פלוני שמכרו לי וכרת הדקל הרי זה בחזקתו, שאין אדם מעיז פניו וכורת אילן שאינו שלו, ואם טענו הבעלים שלא מכרוהו נשבע זה הכורת היסת שהוא שלו ונפטר, וכיון שנכרת הרי הוא כשאר כל המטלטלין,] וכן היורד לשדה חבירו ואכל פירותיה שנה או שנתיים והבעלים טוענין שזה ירד שלא ברשות וגזלן הוא ואכל והרי העדים שאכל והיורד אומר ברשותך ירדתי לאכול פירותיה, הרי זה האוכל נאמן ונשבע היסת על כך חזקה היא שאין אדם מעיז פניו ואוכל פירות שאינן שלו, אע"פ שהקרקע בחזקת בעליהן אין הפירות בחזקת הבעלים, שאין אדם מוכר פירות שדהו בשטר כדי

שנאמר לזה שאכל הבא שטרך, ואין צריך לומר שאם אכל פירותיה שנים רבות שמתוך שיכול לומר לקוחה היא בידי נאמן לומר לפירות ירדתי וישבע היסת."

ד) ישוב לשון הריטב"א בביאור חזקת מ"ק: כבר למדנו לעיל דברי הריטב"א בביאורו לסוגיא (לג): שפסק ר"נ הדרי פירי הדרא ארעא, ושם דנו שנאמן אדם לומר לפירות ירדתי כיון דלא חציף אינש לאכול בתוך שדה של חברו, ושאלה הסוגיא שאם מזכים את המוחזק בפירות של שדה שנכנס לתוכה מטעם לא חציף אינש, למה לא מזכים את גוף השדה לכל מי שמוחזק בשדה. וביאר הריטב"א הסוגיא כפי' רבו ודומה לפי' של תוס' הנ"ל, שא"א לומר שס"ד לומר לזכות את המוחזק בשדה גופו והרי בפירות ג"כ לא עלה על הדעת לזכות מכאן ולהבא, ובודאי ג"כ לזכות את הקרקע. ומה שאין סומכים על טענתו שלא חציף אינש לגבי קרקע מידי דמוכחש ע"י מה שאין שטרו בידו, היינו לבאר שאינו זוכה בפירות ע"י חזקתו בקרקע אבל לא עלה על הדעת שע"י טענת לא חציף יזכה איזו זכות אפי' זכות מוחזקות בקרקע.

ולכאורה כבר סתר את עצמו במה שכתב בריש פירקן (כט). בביאור דין דחזקת שלושה שנים וז"ל, "והנכון דשורת הדין כיון שזה מחזיק בקרקע ואוכל בשופי גמור ויודעים הבעלים ואינם מוחזין דין שתהא ראייה אפילו באכילה אחת כעין שהתפיסה ראייה במטלטלין, אלא דכיון דעבדים וקרקעות בני שטרא נינהו כי לא מחזי שטרא ריעא חזקתו... וכן אמרו לפנינו אי הכי ארעא נמי ומהדרינן ארעא א"ל אחוי וכו' כנ"ל, וכן פירשתי לפני מורי הרא"ה נר"ו. והלא קשה שכאן סובר שיש מוחזקות לזה שתופס בקרקעות דומה ממש למוחזקות דפירות ושאר מטלטלין.

ובע"כ לבאר שסוגין בדף כט לבאר שיטת רבא כדברור מדבור המתחיל, וסוגין בדף לג: מבארת שיטת רב נחמן, וכבר הצענו שעל נקודה זו, תוקף תפיסה, נחלקו רבא ורב נחמן, שלרבא דומה לחזקת מטלטלין ותלוי תוקפו למעשה על מה שע"פ סברא יש ראייה כנגדו מבלי שטרו בידו. ולרב נחמן אין תפיסה ראייה עד שיביא שטרו.

ה. ביאור חזקת מרא קמא אליבא דתוס' ורשב"א ורמב"ם

א) כד נדייק בלשון הרמב"ם הנ"ל (טוען ונטען פ"ט ה"ו) משמע שיש לו דרך אחרת בהבנת מה שבעינין שהתופס מראה שטרו לקבוע חזקתו. "אע"פ שהקרקע בחזקת בעליהן אין הפירות בחזקת הבעלים, שאין אדם מוכר פירות שדהו בשטר כדי שנאמר לזה שאכל הבא שטרך, ואין צריך לומר שאם אכל

פירותיה שנים רבות שמתוך שיכול לומר לקוחה היא בידי נאמן לומר לפירות ירדתי וישבע היסת.

ומשמע מדבריו שע"י הקנינים שעל ידיהם מעבירים מרשות לרשות, קבעה התורה לכל דבר מה בעינין כדי לוקים דבר ברשותו בעת הספק. וממה שהתורה מעבירה בעלות דקרקעות ע"י קנין שטר דהיינו באופן שמוסר לו ראייה שיהיה בידי הלוקח, ממילא יוצא שמעמדו של המוחזק אצל קרקעות מבלי שום ראייה אינו כלום ואפי' דין או זכות מוחזק אין לו ויכול להוציא ממנו.

וכן יש לדיק מלשון הרמב"ם שמביא דין חזקת מרא קמא לאחר שערער נגד מי שירד לתוך שדהו, מבלי לבאר שהוא מטעם שמוכחשת טענתו וחזקתו של מי שירד לשם. ורק לאח"כ כשמבאר הרמב"ם למה מאמינים היורד נגד ערעור המ"ק כשלא מחה נגד היורד לזמן מרובה אז מאריך לבאר טענת המ"ק ומה שמוכחש ע"י אי מחאתו. וז"ל (שם, יא:א), "כל הקרקעות הידועות לבעליהן אע"פ שהן עתה תחת יד אחרים הרי הן בחזקת בעליהן, כיצד ראובן שהיה משתמש בחצר כדרך שהעם משתמשין בחצרותיהן, דר בה ומשכירה לאחרים ובונה וסותר, ואחר זמן בא שמעון וטען עליו ואמר לו חצר זו שתחת ירך שלי היא ושכורה היא בידך או שאולה, והשיבו ראובן שלך היתה ואתה מכרתה לי או נתתה לי במתנה, אם אין עדים לשמעון שהיתה ידועה לו נשבע ראובן היסת ויעמוד במקומו, אבל אם הביא שמעון עדים שחצר זו שלו היתה הרי היא בחזקת שמעון ואומרין לראובן הבא ראייה שמכרה לך או נתנה לך, ואם לא הביא ראייה מסלקין אותו ממנה ומחזיקין אותה לשמעון אע"פ שאין ראובן מודה לשמעון שהיא היתה שלו שהרי יש עדים לשמעון. (הלכה ב) במה דברים אמורים שמצריכין ראובן להביא ראייה או יסתלק בשלא נשתמש בה זמן מרובה, אבל אם הביא עדים שאכל פירות קרקע שלש שנים רצופות ונהנה בכולה כדרך שנהנין כל אדם באותה קרקע, והוא שיהיה אפשר לבעלים הראשונים שידעו בזה שהחזיק ולא מיחו בו, מעמידין אותה ביד ראובן וישבע ראובן היסת שמכרה לו שמעון או נתנה לו ויפטר, מפני שאומרים לו לשמעון אם אמת אתה טוען שלא מכרת ולא נתת למה היה זה משתמש שנה אחר שנה בקרקעך ואין לך עליו לא שטר שכירות ולא שטר משכונה ולא מחית בו."

(ב) וז"פ הטור שקרקע ברשות מ"ק נשארת שאין המוחזק נאמן לומר לקחתיו. ומה שמעבירין מטלטלין מרשות לרשות ע"י משיכה או הגבהה וכיו"ב, מבלי שום ראייה סימן שהתורה לא קבעה שבעינין ראייה וממילא נחשב כברשותו עד שיביא ראייה להוציא ממנו.

ג) וכן יש ללמוד מתוך לשון רבינו יונה (עליות כח: , ד"ה ופרקינן) בביאורו למה בעינן טענה להחזיק הקרקע בידי המוחזק שנמצא השדה תחת ידו משא"כ אצל מטלטלין שלדעתו לא בעינן שום טענה איך הגיע לידו ויכול לומר שאינו רוצה להגיד איך הגיע לידו ומה שבידו שלו הוא. וז"ל, "לפי ש[מטלטלין] כבר יצאו מרשות הראשון שהרי יצאו מרשות הראשון שהרי תפס בהם, ועוד אחזקי אנשי בגנבי לא מחזקינן" ע"ש. משמע מדבריו שאצל קרקעות נחשב כאילו לא יצאו מרשותו.

ד) ישוב קו' הנ"ל אליבא דרמב"ם וטור ורבינו יונה: ואם כנים הדברים מסתלקות קו' הנ"ל. מה שנותנים למ"ק להוציא קרקע מתחת יד התופס שירד לתוך השדה אינו משום שחסר לו ראיה לתפיסתו בלבד, דבר שלא היינו עושים אצל מטלטלין, אלא משום שהתורה קבעה שבעת שמעלה ספק על בעלות בעינן ראיה כשטר כדי לחזק בעלותו נגד המ"ק, וקנינו בקרקע כאילו מותנה ע"ז ממה שהתורה קבעה קנין שטר לקרקע.

ומבואר למה אומרים במקרים בודדים שארעא שייך למרא קמא ופירא לזה שירד לתוך שדה של חבירו. אליבא דרשב"ם וריטב"א הרי בספק דיני ממונות מורים בב"ד שיש לזכותו בפירות שתחת ידו ולכן מהני לפירותיו שכבר אסף אבל לא לפירותיו שעוד לא אסף ולא לקרקע, שלזה בעינן ראיה שקנה כדבארנו. אמנם מלשון הרמב"ם משמע שמה שהתורה נותנת לקבוע בעלותו על שדה ע"י שטר ועדים מורה שצריכים ראיה כשטר ועדות להחזיק או לקבוע בעלות חדשה כלפי המ"ק.

וב"ה הראה לי חבר להערה זו ברמב"ם מדברי הרה"ג בעל האבי עזרי (טוען ונטען פרק יב) שביאר שהדין נותן שנחשב כמוחזק בקרקע כל זמן שיושב בקרקע ונראה כבעלים בקרקע ומי שאין לו שטר חסר במוחזקות שלו שחסר במה שצריך להראות בעלותו שאינו יושב כדרך שבעלים יושבים, אלא נראה כגולן משא"כ אצל מטלטלין. ולענ"ד כ"ז קבעה התורה במה שעיקר קנינו של קרקע ע"י מסירת ראיה משא"כ אצל מטלטלין, ומתוך דברינו הנ"ל מצאנו בס"ד מקורות לביאורו ביסודי סוגין.

ו. אם מוחזקות דמרא קמא בקרקעות דינו כודאי או כספק

ונראה שכשיש מרא קמא שערער על מוחזק והדין עם המ"ק, אליבא דרמב"ם והטור ורבינו יונה חזקת מ"ק הרי היא בגדר ודאי משא"כ אליבא דרשב"ם ורשב"א מסתבר לומר שה"ה בגדר ספק. והיינו לגבי הקרקע גופא,

אמנם לגבי הפירות הנלקטים לאחר הערעור שעליהן כתב הרשב"ם שתקנו חז"ל שהם נשארים בחזקת מ"ק שלולי כן לא שבקת חיי לכל בריה, צ"ע אם תקנו חז"ל מטעם הפקר ב"ד הפקר בעלות ודאית או הכרעה מטעם ספק.

וכבר נחלקו בזה בעל הנתיבות והחמדת שלמה מו"ד בשו"ת חמדת שלמה (סי' ב, ג) שהנתיבות סובר שבעלות המ"ק לאחר שתפס שני בגדר ודאי וחולק על מה שכתב החמדת שלמה שהוא בגדר ספק.

ואליבא דקצוה"ח (סי' רפ סק"ב) אם מוציאים מיד מוחזק מטעם רוב תלוי בזה אם מוחזקות דמ"ק נחשבת כודאי או כהכרעה מתוך ספק.

ז. ביאור בדברי הולכי אושא

ולאור מה שבארנו בלשון הרמב"ם והטור והריטב"א מבואר יפה לשון הסוגיא בריש פירקין, בביאור שיטת הולכי אושא בדין חזקת שלושה שנים, (ב"ב כח.). "אמר ר' יוחנן, שמעתי מהולכי אושא שהיו אומרים: מנין לחזקה ג' שנים? משור המועד, מה שור המועד כיון שנגח ג' נגיחות – נפק ליה מחזקת תם וקם ליה בחזקת מועד, ה"נ כיון דאכלה תלת שנין – נפק לה מרשות מוכר וקיימא לה ברשות לוקח." הרי קשה לבאר שע"י מה שיש לו ראייה לבעלותו או סילוק ריעותא למוחזקות, שיוצא מרשות לרשות. ברם אם כנים הדברים שעצם הקנין אינו נגמר לגמרי לראיה עד שיהיה שטר בידו או ראייה הדומה לשטר ע"פ דין, לשון הסוגיא עולה כו"פ.

ועוד מבואר מה שממשיך הסוגיא לשאול, "אלא מעתה, חזקה שאין עמה טענה תיהוי חזקה, אלמה תנן: כל חזקה שאין עמה טענה אינה חזקה!"